

// Філософські дослідження: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; голов. ред. Суханцева В. К. – Вип. № 12. – Ч. 1. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – С. 204-223.

5. **Вульф К. К.** Генезису соціального. Мимезис, перформативність, ритуал / К. Вульф; пер. с нем. Г. Хайдаровой. – СПб.: Интерсоцис, 2009. – 164 с.

6. **Леонтьєва В. Н.** Культуротворческий процесс: основания и начала / В.Н.Леонтьева. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2003. – 423 с.

7. **Лихачев Д. С.** Развитие русской литературы X – XVII веков. Эпохи и стили / Д.С.Лихачев // Избранные работы: в 3 томах. – Л.: Художественная литература, 1987. – Т. 1. – С. 24-260.

8. **Марчук М. Г.** Аксиологічний потенціал наукового знання: поняття, структура, спосіб актуалізації: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: 09.00.09 «Філософія науки» / М. Г. Марчук. – К., 2003. – 40 с.

9. **Мирошников Ю. И.** Аксиологическая концепция социокультурной коммуникации: Автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра. философ. наук: 09.00.13 «Философская антропология и философия культуры» / Ю. И. Мирошников. – Екатеринбург, 2000. – 34 с.

10. **П'янзін С. Д.** Цінність як духовно-практичний феномен: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С. Д. П'янзін. – К., 2002. – 20 с.

11. **Романова Н. В.** Проблема цінності: перформативний аспект / Н. В. Романова // Філософські дослідження: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; голов. ред. Суханцева В. К. – Вип. № 16. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 245-254.

12. **Сорокин П.** Кризис нашего времени / П. Сорокин; пер. с англ. А. Ю. Согомонова // Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – С. 427-504. – (Мыслители XX века).

13. **Стасевич В. П.** Культура як аксиологічний феномен буття (соціально-філософський аналіз природи та ієрархії культури): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. П. Стасевич. – Донецьк, 2004. – 17 с.

14. **Цороев С. С.** Ценности в культуре обновляющегося общества как философско-культурологическая проблема: Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. философ. наук: 24.00.01 «Теория и история культуры» / С. С. Цороев. – Ростов-на-Дону, 2011. – 27 с.

УДК 316.77

Ю. В. Харченко

ГРАВИТАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ

У даній статті розглядається ідея впливу гравітаційних факторів на комунікаційні процеси, а також здійснюється соціально-філософський аналіз феномена гравітації як однієї з ключових категорій сучасного філософського знання.

Ключові слова: гравітація, гравітаційні фактори, комунікація, комунікативні процеси.

В данной статье рассматривается идея влияния гравитационных факторов на коммуникационные процессы, а также осуществляется социально-философский анализ феномена гравитации как одной из ключевых категорий современного философского знания.

Ключевые слова: гравитация, гравитационные факторы, коммуникация, коммуникативные процессы.

In the article the idea of gravity factors influence on the communicative processes is considered and also the socio-philosophic analysis of the gravity phenomenon as the key category of the modern philosophic knowledge is carried out.

Key words: gravity, gravity factors, communication, communicative processes.

© Ю. В. Харченко, 2012

Ще донедавна феномен гравітації як особливий предмет дослідження піддавався аналізу скоріше представниками фундаментальних наук, зокрема фізиками, хіміками, біологами тощо. Дійсно, спостереження за дією універсальних сил природи та експериментальне підтвердження факту їх існування дало змогу людині пояснити суть деяких таємничих фізичних процесів і явищ. Саме таким способом наука прийшла до розуміння явища електромагнетизму. Час від часу, як показала історія, вищевказані сфери знання ставали замкненими й обмежувалися чітко

визначеним вузьким предметним полем та спеціальною методологією. Тому здійснені видатними мислителями монументальні відкриття не завжди одразу впливали на індивідуальне життя людини та її побут. Так, поняття інформації та комунікації розглядалися спочатку як категорії кібернетики. Термін «гравітація» служив виключно потребам фізики й іноді застосовувався в метафоричному сенсі слова в поезії.

Проте поставлені сучасними дослідниками нові фундаментальні завдання потребують уже полілогу наук та значних колективних зусиль (наприклад, конструювання потужного прискорювача часток стало міжнародним науковим проектом). У процесі полілогу на стику наук сформувалися нові прикладні сфери знання. Як наслідок, асиміляція математичного понятійно-категоріального апарату в гуманітарні студії, зокрема в філософію, дає змогу розглядати гравітацію та процеси комунікації в якості соціальних феноменів. Виявляється, фактор гравітації допомагає прояснити суть явищ комунікації та інформації й, більше того, є таким, що має до них безпосереднє відношення. Даний аргумент актуалізує необхідність здійснення соціально-філософського аналізу феномена гравітації у взаємозв'язку з комунікаційними чинниками.

Отже, основною метою даного дослідження є виявлення комунікативних засад гравітації як передумови для встановлення різного роду взаємозв'язків у системах різного типу, включаючи соціальну.

Слід зазначити, що в сучасній вітчизняній соціально-філософській літературі бракує цілісного визначення терміну «гравітація» як ключової філософської категорії. Проте в наукових доробках деяких сучасних українських філософів, зокрема І. С. Добронравової, представлено синергетичний підхід до аналізу різних системних рівнів онтосу. В свою чергу В. В. Кізіма у своїй оригінальній концепції пояснює суть законів фізики через ентропію, а також по-новому трактує категорію буття й ставить її в основу метафізики тотальності. Серед західних дослідників найбільш повно категорію гравітації визначає З. Бауман, оскільки пов'язує соціальні процеси з дією фундаментальних законів природи.

Слід зазначити, що людство ще з прадавніх часів цікавилось загадками природи. Спочатку подумки, а згодом і за допомогою експерименту наші пращури крок за кроком пізнавали властивості цілісної світової конструкції. Дійсно, людський розум завжди тяжів і тяжіє до всього нового й ніколи не заспокоюється, отримавши нове. Людина як істота мисляча й раціональна давно зрозуміла, що всі речі, включаючи й увесь Всесвіт, постійно виявляють свою власну таємничу сутність і мають складну структуру. Найбільш парадоксальним є той факт, що речі – видимі (сприймаються органами чуття) й чомусь уже дані людині.

Представники більшості давніх цивілізацій вважали, що вони наділені особливою містичною силою й «ваблять» до себе людей. Їм приписували духовні властивості (душу, антропоморфну сутність) та глибоке символічне значення. Тотемні зображення, наприклад, несли з собою інформацію про притаманну їм потужну енергію – негативну та позитивну й, так чи інакше, «впливали» на людські долі. Дорогоцінне каміння й метали посіли особливе місце «серед найбільш значущих речей» і навіть почали творити свою власну історію (нерідко криваву). Спочатку їх цінували за виняткові лікувальні властивості, цілющу силу, а згодом вони перетворилися на предмети розкоші, багатства, статусу. Отже, поняття сили асоціювалося в давнину з деякими предметно-речовими формами.

Особливого значення в прадавній міфології набуває образ нездоланної фізичної сили, якою були наділені лише боги (як ідеали абсолютної краси) або обрані ними люди. Лише божественні істоти могли протидіяти законам фізики та силам природних стихій, а також управляти ними. Смертні ж беззаперечно підкорялися потужним ударам сліпої долі.

Слід зазначити, що людині від народження притаманна унікальна здатність пізнавати навколишній світ, і вона одразу поставила запитання: які закони управляють небом і землею? Звідки вони беруться? Чому речі притягуються й відштовхуються? Чому сонце, зірки й планети не падають на землю й що їх утримує? Як влаштований цей світ? Ключовою ідеєю, що сформувалася внаслідок пошуку відповідей на ці питання й була закладена не лише в основу глибинних стародавніх філософських учень та філософсько-релігійних практик (буддизму, даосизму, конфуціанства, християнства, ісламу), а й в основу сучасних фундаментальних наукових теорій і концепцій, є ідея взаємозв'язку матеріальних та духовних процесів і явищ. Вважалося, що останні є нерозривними, оскільки їх тримає якась таємнича сила (наприклад, Брахман, Дао, Бог, Аллах, Логос або ж той чи інший фундаментальний закон природи, включаючи гравітацію).

Людська свідомість зазвичай містифікує або перетворює на сакральне знання все, що вона не в змозі пізнати, тому через загадкове походження онтосу та його фізичних законів людина вводить у слововжиток такі поняття, як сила, вища сила, потойбічна сила, сила природних стихій, сила фатуму. Спершу вони репрезентують її первісний архетипний жах перед невідомим,

а згодом стають предметами дослідження для різних наук – фізики, математики, астрономії, філософії, теології.

Серед багатьох інших сил закон тяжіння був відкритий одним із перших, а його історія є особливою. Такі яскраві мислителі, учені-експериментатори, філософи, астрономи, як Тіхо Браге, Галілео Галілей, Джордано Бруно, Миколай Кузанський, Миколай Коперник, а також Йоган Кеплер, Лаплас, Ісаак Ньютон та інші, приділяли особливу увагу гравітації й дійшли висновку, що вона не лише впливає на навколишній світ, а й спричиняє рух планет та інших небесних світил. Зокрема, М. Коперник намагався пояснити природу тяжіння за допомогою прямолінійного руху об'єктів. Так, на його думку, круговий рух завжди здійснюється рівномірно, адже він має невичерпну причину, а в прямолінійних рухах ця причина поступово згасає, тому тіла, що стали на своє місце, вже не можуть бути важкими або легкими, а рух припиняється [1, с.35]. Й. Кеплер, Лаплас, І. Ньютон приходять до висновку, що саме завдяки гравітації встановлюються зв'язки та взаємозв'язки в мега-, макро- та мікросвітах, а також формуються різні системні рівні та утворення. Це означає, що гравітація є необхідною умовою для формування особливої космічної інфраструктури (в ньютонівському сенсі слова – абсолютного простору та абсолютного часу), де могла б здійснитися комунікація й де, при взаємодії, велетенські космічні об'єкти могли б обмінюватися інформацією, накопичуючи чи втрачаючи при цьому енергію.

Набагато пізніше Р. Фейнман зазначав, що закон тяжіння відрізняється від багатьох інших законів; зрозуміло, що він відіграє величезну роль у механіці Всесвіту й, доки йдеться про Всесвіт, цей закон всюди знаходить практичне застосування, проте на Землі, як не дивно, закон тяжіння дає значно менше корисних відомостей, ніж інші закони фізики [2, с.23]. Р. Фейнман також підкреслював, що фізичні явища в мікросвіті підкорюються іншим законам, ніж явища у світі великих масштабів, тому постає питання: як проявляється тяжіння у світі малих масштабів? На це питання, на його думку, може відповісти лише квантова гравітація, проте її ще не існує; люди поки що не створили теорію гравітації, яка б повністю узгоджувалася із квантово-механічними принципами та з принципом невизначеності [2, с.29]. Ці положення підтверджують ідею про комунікативний характер гравітації, адже момент утворення світу та процес його подальшого становлення свідчать про розгортання особливої унікальної історії Всесвіту (або суми всіх його альтернативних історій, за С. Хокінгом), яка характеризується проявом безкінечної кількості подій, кожна з яких може або не може бути реалізованою. При цьому всі події, навіть на перший погляд несумісні, є взаємопов'язаними між собою. Подія, що реалізується в той чи інший момент часу, відразу впливає на стан цілісної системи й змінює основні характеристики й параметри простору. Момент прояву події в просторі та її фіксація в часі свідчать про факт встановлення комунікації. Кожна локальна подія творить індивідуальну історію й відзначається відповідною їй природі процесуальністю, тривалістю, спрямованістю (наприклад, процеси, що відбуваються на субатомному рівні, можуть суттєво впливати й на мегапростір).

Л. Д. Ландау, Є. М. Ліфшиц в якості основного поняття механіки розглядають матеріальну точку (або «частинку»), й під цією назвою вони розуміють тіло, розміри якого можна ігнорувати при описі його руху (останні залежать від конкретних умов) [3, с.9]. У кожній точці простору безперервно реалізуються або не реалізуються численні події, встановлюються або руйнуються взаємозв'язки. Будь-яке фізичне явище можна описати лише приблизно, а якщо й можна, то лише частково, виходячи з конкретних умов його існування чи прояву. Це означає, що будь-який комунікаційний процес носить глибоко ймовірнісний характер.

Так чи інакше, сила тяжіння, що зумовлює різного роду зв'язки між об'єктами, є найбільш таємничим явищем. А. М. Колмогоров указував на те, що будь-яка величина може набувати різних значень, залежно від випадкових обставин [4, с.102]. За його визначенням, ймовірністю називається відношення числа сприятливих випадків до загального числа однаково можливих, при цьому на питання, які випадки можна вважати однаково можливими математика відповіді не дає [4, с.11]. Незважаючи на ймовірнісний характер усіх процесів і явищ, людська свідомість здатна не лише фіксувати образи цих подій, а й моделювати їх майбутній перебіг, встановлювати закономірності в їх поведінці та способах реалізації. Це дає змогу сучасним дослідникам усе більш предметно пояснювати основні характеристики онтосу.

Питання про походження гравітації як передумови для розгортання чи саморозгортання комунікаційних процесів також залишається нерозв'язаним. Людська істота усвідомлює своє буття як заздалегідь сконструйоване, сплановане й таке, що підкоряється дії вже існуючих законів. Вона прагне пояснити парадоксальний факт існування світу, знайти своє місце в ньому й вступити з ним у діалог, тобто встановити комунікацію.

Виходячи із сучасних трактовок, які пропонує квантова фізика, тяжіння між тілами здійснюється через гравітаційне поле (поле тяжіння). Відмінна особливість гравітаційного поля

полягає в тому, що на поміщену в нього матеріальну точку діє сила тяжіння, прямо пропорційна до маси цієї точки [5, с.48]. Гравітаційну взаємодію розглядають як властивість простору-часу – викривлення простору-часу. Гравітація проявляється у відносному прискоренні сусідніх пробних частинок. Причиною відносного прискорення є кривизна. Кривизна характеризується геометричним об'ємом, який називається «тензором кривизни Рімана R». Тензор кривизни керує відхиленням між двома близькими лініями, кожен відрізок яких є найкоротшою відстанню між точками. Такі лінії називають геодезичними. Тільки в евклідовому просторі геодезичні лінії є прямими [5, с.929]. Як це не парадоксально звучить, гравітація впливає на природу творчо, й унаслідок цього скрізь вибудовуються численні топологічні конструкції, кожна з яких відтворює індивідуальну геометрію. В свою чергу, ці альтернативні геометрії репрезентують свої власні часово-просторові континууми, що характеризуються особливими параметрами, відсутністю або наявністю пропорцій, симетрії тощо. Підкреслимо, що симетрії як такої, що її розуміє людина, в природі не існує.

І. І. Шафрановський, досліджуючи цей феномен, дійшов висновку, що в навколишньому середовищі стійко проявляються два види симетрії: перший – дзеркальний, або білатеральний, а другий – радіально-променевий [6, с.14]. Тобто все, що росте або рухається вертикально, вгору або вниз відносно земної поверхні, підкоряється радіально-променевій симетрії у вигляді віяла, яке перетинає площину симетрії; все те, що росте або рухається горизонтально відносно земної поверхні, підкорюється білатеральній симетрії [6, с.14]. І. І. Шафрановський пояснює причину прояву таких пропорцій дією сили земного тяжіння [6, с.15]. З одного боку, світ відкриває людині свої все нові абсурдні форми, що не піддаються логічному аналізу. З іншого боку, ідея симетрії є важливою саме для мислячого розуму, оскільки лише він здатен помітити її, спостерігаючи за природою, та перетворити світ на логічний онтос. Симетрія відіграє вирішальну роль у повсякденному житті людства, в науці, у мистецтві. Вона зумовлює пропорційний обмін інформацією між об'єктами чи комунікаторами та пропорційний розподіл матеріальних і духовних благ. Отже, комунікація може бути встановлена, лише якщо обидва комунікатори (учасники комунікаційного процесу) будуть рівноправними.

Відсутність гравітації також суттєво впливає на цілісну структуру онтосу. В стані невагомості всі без винятку «матеріальні точки», незважаючи на приналежність до того чи іншого системного рівня, мають здатність проявляти індивідуальну свободу, тобто діяти спонтанно, незалежно від впливу зовнішніх та внутрішніх обставин. Невагомість лише створює «ілюзію бездіяльності».

Терміном «невагомість» позначають стан механічної системи, при якому діюче на систему зовнішнє гравітаційне поле не викликає взаємного тиску частин системи одна на одну. В стані невагомості тіло, підвішене на пружині, не викликає ніякої деформації пружини, а тіло, що лежить нерухомо на опорі, не чинить на неї ніякої силової дії. Стан невагомості виникає у будь-якій системі при дотриманні таких умов: а) на систему не діють ніякі інші зовнішні сили, крім сил гравітаційного поля; б) розміри системи не дуже великі, тому в кожен момент часу напруженості гравітаційного поля у всіх точках системи однакові; в) система рухається поступально. Ці умови реалізуються, наприклад, у вільно падаючому ліфті, у штучних супутниках Землі і космічних кораблях, що здійснюють вільний політ, тобто рухаються з вимкненими двигунами [5, с.50].

Бажання людини чітко визначити своє місце в житті свідчить про наявність духовних вимірів комунікації, а також про її природне прагнення в буквальному сенсі слова відірватися від земної поверхні, подолати тиск гравітації, позбавитися тягаря тілесної оболонки. Все, що є оформленим і фізично проявленим, має свій вік і займає певне положення в просторі, а отже, підкоряється дії гравітаційних сил. Навіть в умовах невагомості, в безмежному космічному просторі незрозуміла «темна матерія» служить своєрідним «клейстером», який не дозволяє космічним об'єктам «розлітатися» з величезною швидкістю.

Людська істота нагадує Сізіфа, який вічно підніматиметься вгору й щоразу спускатиметься вниз, щоб відчути ефект вільного падіння й побути в стані «невагомості» – в царині цілковитої свободи.

Невагомість стала випробуванням як для людського організму, так і для психіки людини. Як виявилось, в умовах невагомості остання не в змозі повноцінно задовольняти свої потреби без відповідної підготовки. Бажання літати реалізувалося, проте кожен політ і сьогодні потребує колосальних матеріальних витрат та мужності – рідкісної духовної сили, що притаманна не кожній людині. Космічна дійсність інакше впливає на людське єство, ніж поверхня Землі, вона змушує людську свідомість по-іншому сприймати ідею простору-часу і взагалі ставити під сумнів факт і сенс існування онтосу та особистості.

Сучасну теорію тяжіння, що якраз базується на теорії відносності, сформулював А. Ейнштейн і назвав її «загальною теорією відносності». Вона являє собою об'єднану теорію простору, часу

і тяжіння. Згідно з цією теорією геометричні властивості (метрика) чотирирівнірного простору-часу не є незмінними, а залежать від розподілу в просторі тяжіючих мас і енергії. Поле тяжіння «викривляє» реальний тривимірний простір і по-різному змінює хід часу в різних точках цього простору, тобто викликає відхилення метрики простору-часу від метрики «плоского» простору-часу, який описується псевдо-евклідовою геометрією і розглядається у спеціальній теорії відносності [5, с.50-51]. Тут виникає інше питання – що спонукає цей простір до розгортання, чия енергія? Відповідь прихована в наступному: момент імпульсу, який «переживають» елементарні частинки, можна розглядати як прояв безмежної життєвої сили природи. Через багатоманітність форм життя та внаслідок дії гравітаційних сил ці життєві імпульси здатні постійно наповнювати безмежний простір речами, конструювати світи.

У цьому контексті сучасний вітчизняний дослідник Ю. А. Бережной зазначає, що квантова механіка являє собою детерміністичну науку, в якій існує принцип причинності, пов'язаний із потенціальними можливостями реалізації наступних подій. Іншими словами, у квантовій механіці причинно пов'язані не окремі події, які реалізуються, а тільки потенціальні можливості реалізації цих подій [7, с.19]. Він робить висновок, що інформацію, здобуту при різних умовах, не можна просто додавати, підсумовувати, складати в деяку просту єдину картину, а вона відображає різні риси єдиної реальності, які відповідають досліджуваному об'єкту [7, с.19].

Виходячи з зазначеного, можна зробити наступні висновки. По-перше, гравітаційні процеси суттєво впливають на ключові характеристики онтоосу. Внаслідок прояву різних типів взаємодії та наявності необхідного запасу енергії утворився Всесвіт, сформувалися галактики, сонячні системи, зірки, планети тощо. Комунікативна природа гравітації проявляється в можливості поєднати протилежності, пов'язати на перший погляд несумісні події, відтворити гармонійний перебіг природних процесів, започаткувати розумне життя, втілити ідеал абсолютної краси – гармонійної краси Всесвіту. По-друге, поки що людська свідомість – єдина в природі «ідеальна розумна субстанція», яка здатна не лише вилучати, сприймати, переробляти різного роду інформацію, а й фіксувати момент встановлення взаємозв'язку з реальністю. Причому інформацію можна вилучити лише за умови, якщо зв'язок встановлено, якщо об'єкти взаємодіють. Момент фіксації (діалог людини й онтоосу) якраз і репрезентує дію гравітаційних сил. Людина не лише «притягує» все нове, а й сама прагне наблизитися до істини.

Бібліографічні посилання

1. **Коперник Н. О** вращениях небесных сфер / Николай Коперник ; [пер. с лат., послесл. и комментарии И. Веселовского под общ. ред. А. Михайлова]. – СПб. : Амфора. ТИД Амфора, 2009. – 580 с. : ил. (Серия «На плечах гигантов. Библиотека Стивена Хокинга»).
2. **Фейнман Р.** Характер физических законов / Р. Фейнман; [пер. с англ]. – 2-е изд., испр. – М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1987. – 160 с. (Б-чка «Квант» Вып. 62.).
3. **Ландау Л. Д. Механика** / Л. Д. Ландау, Е. М. Лифшиц. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1973. – 208 с. (Б-чка «Квант» Вып. 62.).
4. **Колмогоров А. Н.** Введение в теорию вероятностей / А. Н. Колмогоров, И. Г. Журбенко, А. В. Прохоров. – М. : Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1982. – 160 с. (Б-чка «Квант» Вып. 23.).
5. **Яворський Б. М.** Довідник з фізики для інженерів та студентів вищих навчальних закладів / Б. М. Яворський, А. А. Детлаф, А. К. Лебедев ; [пер. з 8-го, переробл. і випр., рос. вид]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 1040 с.
6. **Шафрановский И. И.** Симметрия в природе / И. И. Шафрановский. – 2-е изд., перераб. – Л. : Недра, 1985. – 168 с. : ил.
7. **Бережной Ю. А.** Лекції з квантової механіки: навчальний посібник / Ю. А. Бережной. – К. : Видавництво «Майстер-клас», 2008. – 448 с.

УДК 141.7

С. П. Харченко

МІСЦЕ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ У КЛАСИЧНИХ ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИХ ПАРАДИГМАХ

У статті на основі компаративного підходу проводиться філософсько-історичний аналіз специфіки етнокультурних чинників, а також визначаються їх місце та роль з огляду на формування етнокультурних цивілізацій.

Ключові слова: етнокультурний процес, цивілізація, культура, локальна цивілізація, етнокультурна цивілізація.